

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע ויקהל-פקודי תשפ"ג

על הלוח המאחד את כל בית ישראל

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

"כי ענן יקנוק על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם".

השכינה שורה על המשכן ועל העם! כך מסתיים ספר שמות (סוף פרשת פקודי, שמות מ' לח), וכך מסתיים התהליך הרוחני שהתחיל בהבטחה: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שם כ"ה ח).

האחדות היא תנאי להשכנת שכינה ולסייעתא דשמיא. חז"ל מפרשים: "וכן היה ר' אלעזר הקפר אומר, אהבו את השלום, ושנאו את המחלוקת, גדול השלום, שאפילו בשעה שישראל עובדין עבודה זרה ויש שלום ביניהם, אומר הקדוש ברוך הוא אין רצוני ליגע בהן, שנאמר "חבור עצבים אפרים הנח לו" (הושע ד' יז). אבל בדבר מחלוקת מהו אומר, "חלק לבם עתה יאשמו" (שם י"ב, הא, גדול השלום, ושנואה המחלוקת. כיצד, עיר שיש בה מחלוקת, סופה ליחרב, ואמרו חכמים מחלוקת בעיר, שפיכות דמים (ח"ו)" (מסכת דרך ארץ פרק ז הלכה לז).

היש צורך להכביר במילים אחרי דברים חמורים אלה?

מפטיר פרשת החודש שנקרא בשבת הקרובה, עוסק בלוח העברי. אחד הניסים הגדולים שאירעו לעם ישראל, בהיסטוריה הארוכה שלו, הוא הנס, שלמרות המחלוקת, כל עם ישראל בכל מקום בעולם, משתמש בלוח עברי אחד וחוגג את חגי ישראל לפיו, זאת למרות שיש בידנו תיעוד על מחלוקת גם בתחום זה.

נפרש בקצרה שתיים מהן.

הראשונה, במשנה מובא: "באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובליל עברו לא נראה וקבלן רבן גמליאל אמר רבי דוסא בן הרכינס עדי שקר הן היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה, אמר לו ר' יהושע רואה אני את דבריך" (ראש השנה פ"ב מ"ח). חכמים נחלקו מתי חל ראש חודש. ברגע שרבי יהושע הצטרף לדברי רבי דוסא, כנגד דעתו של הנשיא רבן גמליאל, הייתה יכולה להיווצר מחלוקת: מתי חל יום הכיפורים באותה שנה? אין לשער את גודל המשבר שהיה יכול לפרוץ כתוצאה מכך. תגובתו של הנשיא הייתה נמרצת ותקיפה: "שלח לו רבן גמליאל (לרבי יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך". הנשיא נקט באופן חד משמעי: יהיה רק לוח שנה אחד לעם ישראל! רבי יהושע שהבין מה חמורה סכנת המחלוקת והפילוג, ויתר "נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונך". רבן גמליאל הבין גם הוא את גודל השעה, ומיד נקט בצעד של פיוס: "עמד רבן גמליאל ונסקו על ראשו אמר לו בוא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי שקבלת דברי" (שם משנה ט).

השניה, אירוע מתקופת הגאונים, לפני כ-1200 שנים. חכמי ארץ ישראל בראשות בן מאיר נחלקו עם חכמי בבל ובראשם רס"ג – רב סעדיה גאון, שוב בנושא הלוח העברי (ואין כאן המקום להאריך). המחלוקת התנהלה באמצעות מכתבים, ללא פגישות פנים אל פנים. כדרכה של תקשורת חוצצת, לא תמיד הבינו אחד את שני ונוצר פער של יומיים בין שני הלוחות. המחלוקת עמדה בעינה גם אחרי שסוף סוף הם נפגשו וסכנת הפילוג הפכה לממשית. רס"ג הורה לכל הקהילות להשמיד את ספריו ואגרותיו של בן מאיר. ברוך השם, בן מאיר, ראש חכמי ארץ ישראל, ויתר למען השלום הפנימי והורה, גם בארץ ישראל, לנהוג לפי חכמי בבל ובראשם רב סעדיה גאון – הרס"ג.

הפילוג נמנע! וכל עם ישראל התאחד סביב הלוח האחד.

האחדות היא התנאי להשכנת שכינה וסייעתא דשמיא, מול כל האתגרים, מכל הסוגים, עמם אנו נאלצים להתמודד בימים אלה. **דווקא עתה, במסע הקשה בו אנו נמצאים, הבה נפנים את הלכת. כולם יוותרו וכולם ירוויחו.**

לעילוי זשבת

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	מר משה וסרצוג כ' בתשרי תשפ"א	פרופ' ישראל אהרוני י"ד בכסלו תשפ"ג	הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב
מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	גב' צפורה בת יונה דונייר נלב"ע י"ב אדר א'	מר יצחק טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א	מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	מר שמואל וגב' אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב
בלהה בת ישראל מרמורש ז"ל א' מנחם אב תשפ"א	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	ר' מאיר וגב' שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב אשר וגב' סוזן וסרטייל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף
חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט	הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א מנחם-אב תשס"ט	ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א מנחם-אב תשס"ט
לע"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	צפורה בת יונה דונייר ע"ה נלב"ע י"ב אדר א'	גב' ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב	גב' ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב

Eretz Hemdah

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St.,

Tel: 02-5371485 info@eretzhemdah.org WWW.ERETZHEMDAH.ORG

חמדת השבת

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

מוקצה מחמת חסרון כיס – שיטת הרמב"ם

בשבוע שעבר התחלנו ללמוד על סוג נוסף של מוקצה אודותיו רבי שמעון מודה לרבי יהודה: מוקצה מחמת חסרון כיס. מן הסוגיות עלה צורך לברר יחס בין מוקצה זה ובין שני דברים: א. כלי שמלאכתו לאיסור: לפי הפני יהושע מוקצה מחמת חסרון כיס הוא כלי שמלאכתו לאיסור שמקפידים שלא להזיז אותו שלא לצורך. ב. ייחוד מקום: הגמרא (מסכת שבת דף קכג ע"א) מסיימת באמירה על כלים מסוימים שמייחדים להם מקום, כמו שמייחדים לסיכי זיירי ומזורי (כלי צבעים). מההקשר עולה שעצם הקצאת המקום מוכיחה את היות הכלים מוקצים, וכך מכריעים בעלי התוספות: שעצם ייחוד המקום הופך את הכלי למוקצה מחמת חסרון כיס.

רוב הלימוד שלנו מתחיל מהכרת מושגים והגדרתם. העיון דורש לחדד את ההגדרה ככל הניתן. פעמים רבות העיון ודרישת ההגדרות המדויקות מאלץ אותנו להגדיר הגדרות שאינן נובעות אינטואיטיבית מהשם של המושג. ניתן לראות דוגמא יפה לכך בסוגיית מוקצה מחמת חסרון כיס. 'מוקצה מחמת חסרון כיס' נשמע כמו חשש להפסד מרובה. אך יש לברר: כיצד מגדירים "הפסד" בהקשר זה? מסוגיות הגמרא עולה שיש להגדיר את ההפסד בהתאם ליחס של האדם לכלי, ולא ביחס לערכו האובייקטיבי (וגם לא הסובייקטיבי. כלומר, גם לא בהכרח בהתאם למיקום הסוציאקונומי של בעליו).

מכאן עולה הגדרת "ייחוד מקום". זהו מדד להקפדה של האדם. יתכן וחפצים אחרים יקרים יותר, ואף יקרים יותר בעיני בעליהם. אך בעלי התוספות דורשים הגדרה אחידה שתאפשר פסיקה במצבים חדשים. בעלי התוספות מבינים שהגמרא מביאה את ייחוד המקום כמדד חד יותר להקצאה מחמת חסרון כיס, אבן בוחן שכנגדה נוכל לפסוק במצבים חדשים. הלכך, לשיטתם, גם אם כלים אחרים יקרים יותר (אובייקטיבית או בעיני בעליהם) הם לא יהיו מוקצים מחמת חסרון כיס, שכן הם ייכשלו במבחן ייחוד המקום. מצד שני, ייתכנו כלים זולים, אך בעליהם מקפיד על מיקומם המדויק בבית, שיהיו מוקצים מחמת חסרון כיס.

הדבר אינו כל כך מפתיע. נניח שיש לאדם מברגים שאינם יקרים במיוחד. הוא משתמש בהם לעתים רחוקות. אך הוא יודע שהם עשויים ללכת לאיבוד בקלות. לכן הוא מקפיד שלא יזוזו ממקומם לשווא, ובכל שימוש הוא מיד משיב אותם למקומם המדויק. הם לא יקרים מאוד, אך הקפדה זו אומרת שהוא מתייחס לערכם ביחס לחשש שיאבדו, גם אם לא בהכרח להפסד הכלכלי.

בדומה לכך עולה בפני יהושע. הפני יהושע מקבל בדבריו לא רק הגדרה חדה למוקצה, אלא גם הסבר פשוט מדוע רבי שמעון מודה במוקצה זה. הפני יהושע אומר שמדובר בכלי שמלאכתו לאיסור, שבלאו הכי שימושיו בשבת מצומצמים, לכל הדעות. ברגע שאדם מגביל את השימוש עוד יותר, ממילא אסור להזיז את הכלי לחלוטין. יתכנו כלים רבים, יקרי ערך ביותר, שלעולם לא יהיו מוקצים מחמת חסרון כיס, מכיוון שאינם כלים שמלאכתם לאיסור. לפי שיטה זו, מוקצה מחמת חסרון כיס הוא כלי שמלאכתו לאיסור עם שכלול מסוים, עם הקצאה נוספת ביחס לחלק משימושי. על כן מובן מדוע אין בהכרח התאמה בין ערך החפץ והיותו מוקצה מחמת חסרון כיס.

לימוד עקבי וזהיר של הרמב"ם יגלה שבסוגיות רבות הרמב"ם מתייחס בכובד ראש למינוח המסוים שבחרו חז"ל. אם רבותינו בחרו לקרוא למושג כך, הרמב"ם מניח שבחירה זו מדויקת, ואמורה להוביל להגדרות בשטח.

במקרה שלנו, הרמב"ם רואה את ההגדרה הבסיסית למוקצה מחמת חסרון כיס במילים אלו עצמן: כלי שאדם מקפיד מחמת החשש שערכו ייפגע. נראה שהוא דווקא מסיק כך מתוך דקדוק בסוגיה זו עצמה. הגמרא אינה אומרת: מכיוון שמקפיד על מקומו, הוא מוקצה מחמת חסרון כיס. הגמרא אומרת כך: מדוע העלי מוקצה? כמו שנאמר על סיכי זיירי ומזורי שמייחדים להם מקום, כך מייחדים מקום לעלי. מדוע הגמרא מכניסה כאן את הסיכי זיירי ומזורי? לכאורה אין צורך במשפט זה. הגמרא הייתה יכולה לומר שמקפידים על מקום העלי ולכן הוא מוקצה!

הרמב"ם מבין שהגמרא אומרת כך: לכאורה אין הצדקה להגדיר את העלי כמוקצה מחמת חסרון כיס. אך מכיוון שכבר יש תקדים ופסיקה שייחוד מקום הופך את החפץ למוקצה מחמת חסרון כיס, ניתן לומר את אותו הדבר על עלי.

אם קוראים את הגמרא כך, יוצא ההיפך הגמור מדברי בעלי התוספות! בעלי התוספות מבינים שייחוד המקום הוא הקריטריון היחיד להגדרת מוקצה מחמת חסרון כיס. הרמב"ם מבין את ההיפך: הגמרא מחדשת שגם ייחוד מקום יכול להוות קריטריון למוקצה מחמת חסרון כיס. אך זהו חידוש. ההגדרה הפשוטה של מוקצה מחמת חסרון כיס הוא דבר שמקצים מתוך הקפדה שלא ייפגע. דוגמא אחת להדגמת הקפדה זו הוא הקצאת מקום, אך ייתכנו דרכים אחרות. לכן הרמב"ם כותב (הלכות שבת פרק כה הלכה ט):

"כל כלי שמקפיד עליו שמא יפחתו דמיו כגון כלים המוקצים לסחורה וכלים היקרים ביותר שמקפיד עליהן שמא יפסדו אסור לטלטלן בשבת וזה הוא הנקרא מוקצה מחמת חסרון כיס, כגון המסר הגדול ויתד של מחרישה וסכין של טבחים וחרב של אושכפים וחצין החרשים וקורנס של בשמים וכיוצא בהן."

בשבוע הבא נברר את פסיקת ההלכה בעניין מוקצה מחמת חסרון כיס.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

<p>לע"נ שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלב"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"נ גב' לוריין הופמן ז"ל</p>	<p>לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלב"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלב"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
<p>לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד</p>				

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא, חוקר במכון משפט והלכה בישראל

ביטול עסקה למכירת בית לאחר חתימה על זיכרון דברים לא מחייב

'ארץ חמדה גזית' פתח תקווה / חשון תשפ"ג / תיק 82108

דיינים: הרב ציון כהן, הרב יורם קאפח, הרב אבישי קולין

המקרה בקצרה: התובעים הם בני זוג שהיו במשא ומתן עם הנתבע, לשם רכישת ביתו והסכימו על תמורה בסך 3.6 מיליון ₪. הנתבע רצה שיחתמו על זיכרון דברים והתובעים סירבו. בתגובה שלחו נוסח משלהם (זיכרון הדברים השני) ובו נכתב כי הצדדים סיכמו לחתום על זיכרון דברים. הצדדים חתמו על נוסח זה, ובהמשך התובעים העבירו לנתבע המחאה ע"ס 10,000 ₪ כפקדון. התובעים ביקשו שהנתבע יוציא היתר בנייה לתוספות בנייה לא חוקיות בביתו, אך הדבר התעכב, ולכן לא נחתם חוזה בין הצדדים. בין הצדדים היו התכתבויות שונות בהן הם הביעו את דעתם על מידת המחויבות ההדדית שלהם לביצוע העסקה. 10 חודשים אחרי שנחתם זיכרון הדברים השני בין הצדדים הנתבע הודיע לתובעים שהוא מעלה את מחיר הבית ל-4 מיליון ₪. התובעים לא הסכימו לשלם את הסכום הזה והנתבע פרסם את דירתו למכירה. לטענת התובעים הנתבע התחייב למכור את הבית ב 3.6 מיליון ₪, ועליו לעמוד בהתחייבותו, או לחילופין לשלם להם על ההוצאות שנגרמו להם. לטענת הנתבע הוא מעולם לא התחייב למכור את הבית לתובעים, גם במסמך זיכרון הדברים השני אין משום התחייבות.

פסק הדין: התביעה נדחית והנתבע רשאי למכור את דירתו למי שירצה.

נימוקים בקצרה:

1. תוקף זיכרון הדברים השני

נטל הראייה מוטל על התובעים משום שהנתבע מוחזק בדירתו. בין הצדדים מחלוקת בפרשנות זיכרון הדברים השני עליו חתמו הצדדים, האם מדובר על התחייבות, או בהבעת רצון טוב בלבד. במקרה של ספק בחוזה "יד בעל השטר על התחתונה" (חוקי התורה: פרשנות הסכמי ממון, סעיף 18). לכן במקרה שלשון החוזה משתמעת לשני פנים, לא ניתן להוציא ממון על סמך החוזה. כיון שבזיכרון הדברים השני לא נכתב שיש התחייבות למכירה עתידית, אין לו תוקף מחייב (הרב זלמן נחמיה גולדברג תחומין יב עמ' 279, ופתחי חושן קניינים פרק ד הערה ד). גם לפי החוק אין לראות במסמך זה חוזה מחייב, משום שאין גמירות דעת הנצרכת ליצור חוזה (גבריאלה שלו, דיני חוזים, החלק הכללי, עמ' 5-164). גם אם נאמר שהיתה באופן עקרוני גמירות דעת, הרי התובעים עצמם לא רצו את הדירה במצבה הנוכחי ללא היתר בנייה. לכן כיוון שנושא היתר הבנייה לא הוסדר, נמצא שלא הייתה גמירות דעת להשלמת העסקה. למעשה היו גם הודאות סותרות בין הצדדים לגבי תוקפו של זיכרון הדברים ובכזה מקרה, יש ללכת לפי המוחזק (שולחן ערוך חו"מ רמה, ה). בנוסף, ישנה אומדנא שהנתבע לא התכוון לכבול את עצמו לתובעים לעולם במצב בו הם מעוניינים להתקדם עם העסקה כפי שהיא.

2. דין "מי שפרע" במקרה דנן

לפי ההלכה לאחר תשלום חלק מתמורה על מקח, חל איסור לחזור מהמקח מדין "מי שפרע" (שולחן ערוך חו"מ רד, א). גם במקרה של התחייבות במעשה קניין המקובל בשוק (סטומתא) יתכן דין "מי שפרע" (שולחן ערוך חו"מ רד, ו) והוא קיים גם בנוגע לעסקת מקרקעין (פתחי תשובה חו"מ רד, ב). במקרה זה למרות החתימה על זכרון הדברים השני, אין "מי שפרע" וזאת מכמה טעמים:

א. משום שדין "מי שפרע" חל רק כשהצדדים הגיעו לסיכום על מלוא פרטי העסקה, בניגוד למקרה זה (פתחי חושן קניינים, פרק א, הערה ד)

ב. לא הועבר כסף מהתובעים לנתבע, אלא רק המחאת פקדון, שלא היתה מיועדת לפרעון ובמקרה כזה אין דין מי שפרע (שו"ת אחיעזר חלק ג, סימן מ, אות ד).

3. האם דין מחוסר אמנה חל במקרה זה?

בשולחן ערוך (חושן משפט רד, ז) נפסק כי לאדם אסור להפר הבטחה לעיסקת מכר, גם בלי שנעשה על כך מעשה קניין מחייב משום שהוא נחשב ל"מחוסר אמנה". במקרה זה אין הנתבע נחשב למחוסר אמנה מכמה טעמים:

א. משום שדין זה חל רק כשהצדדים הגיעו לסיכום מפורט על עיסקת המכר, בלי מעשה קניין (פתחי חושן חלק ה, פרק א, הערה ד)

ב. כאשר היה שינוי בשער הסחורה, לדעת הרבה פוסקים שאין דין "מחוסר אמנה" במקרה של ביטול העסקה (ב"ח רד, יא, וש"ך רד, ח, ועוד בשבט הלוי ד, רו)

4. פיצויים לתובעים על ההפסדים שנגרמו להם מביטול העיסקה

התובעים מבקשים פיצוי כספי על הפסדים שונים שנגרמו להם בגלל ביטול העיסקה: עליית ריבית המשכנתא, ההפרש בין המשכנתא לשכירות, באופן כללי מדובר על נזקים עקיפים – גרמא. אמנם, בהסכם הבוררות הצדדים התחייבו לשלם גם על נזקי גרמא לפי שיקול דעת בית הדין, כאשר בית הדין סבור שהנזק נגרם עקב רשלנות (משפטי ארץ נייר עמדה מספר 2). אולם במקרה זה הנתבע נהג בתום לב, ולכן אין לחייבו על נזקים עקיפים משום שלדעת בית הדין הוא היה רשאי לבטל את העיסקה. בנוסף, האחריות לנזקים הללו מוטלת גם על התובעים עצמם. זאת ועוד, כיון ששני הצדדים ידעו שניתן לבטל את זיכרון הדברים השני, הרי שהתובעים אינם זכאים לפיצוי מדין "הסתמכות", כיוון שידעו שהעסקה אינה מובטחת.

למעבר לפסק הדין

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביורור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל, של:		
טל שאול בן יפה	ניר רפאל בן רחל ברכה	אורי לאה בת חיה תמימה
ר' יצחק בן בריינדל גיטה	מאירה בת אסתר	נטע בת מלכה
חוה ראנלה בת פיילא	הילה צפנת בת שרה טובה	רבקה בת שרה בלה
משה בן רחל	הילל בן תמר שפרה	ירחמיאל בן זלטה רבקה
עובדיה בן אסתר מלכה	אריה יצחק בן גאולה מרים	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה
יוסף בן אורית	חיים מנחם מנדל בן חנה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

Moshav Chemed, Israel

מושב חמד, ישראל

אדר תשס"ז

עיסוק בעריכת דין

השאלה

הוצעה לכלתי חצי משרה בתור עורכת דין במשרד של עורכי דין העוסקים בתחומים אזרחיים שונים: חוזים, תביעות נזיקין, תביעות ביטוחים וכדומה. ההצעה מתאימה לצרכיה ולצורכי המשפחה, אך דא עקא, היא שואלת אם מותר לה לעסוק במקצוע שלא מתנהל על פי דין תורה בלשון המעטה? המציאות הכואבת והידועה היא כי החוק במדינת ישראל הוא תערובת של חוקי עמים זרים וחוקים שחוקקה כנסת ישראל החילונית. רבים וגדולים סוברים כי אין לנהוג על פי חוקים אלה, וכי בתי המשפט המתנהלים על פי חוקים אלה דינם כערכאות של גויים ואסור לדון בפניהם אלא בנסיבות מיוחדות, כגון אחרי הגשת תביעה בבית דין ועוד, והדברים ארוכים. אמנם רבים וטובים יראי שמיים עובדים כעורכי דין, וטעמם ונימוקם עימם – אך עובדה זו לא מספקת לכלתי שתחיי, כי כידוע מציאות זאת לא תמיד משקפת את מה שבאמת נכון לעשות.

תשובה

- א. האיסור ללכת לדון בפני דיינים גויים הוא איסור שהפוסקים התייחסו אליו בחומרה רבה ביותר¹.
- ב. איסור זה קיים, לדעת רוב הפוסקים, גם בפנייה לבית משפט של יהודים ששופט על פי חוקים שאינם חוקי התורה ויש אומרים שהוא אף חמור יותר².
- ג. יש תחומים שבהם האיסור אינו חל, כגון משפט פלילי ודיני תעבורה³, הוצאה לפועל⁴, המפקח על הבתים המשותפים וכדומה, שיש לו סמכויות שיפוטיות⁵, ויש אומרים שאף בתי דין לעבודה⁶.

- ד. אם התובע הגיש תביעה בבית דין של תורה והנתבע סירב, והתובע קיבל רשות מבית דין לתבוע בבית המשפט – מותר לייצג את התובע. במקרה שבו ברור שהנתבע אינו מוכן להתדיין בדין תורה, גם מותר ללכת ישר לערכאות.⁷
- ה. כאשר ישנו איסור לפנות לבית משפט, אסור לעורך דין להופיע שם על מנת לייצג תובע, אך מותר לו לייצג נתבע על מנת להגן עליו.⁸
- ו. במקרים שבהם יש ספק אם קיים איסור לפנות לערכאות, ניתן להקל לגבי עורך דין.⁹
- ז. יש מי שאומר שאסור להזניח את התחום המשפטי, ובכלל זה גם את תחום הייצוג והשיפוט בבתי המשפט, אלא יש לסמוך על השיטות המקילות ולהתיר לאנשים יראי שמיים לעסוק בייצוג ושיפוט. זאת עקב התוצאות השליליות שעלולות להיגרם לעם ישראל מההימנעות בעיסוק בכך. אולם צריך להביא בחשבון את הבעייתיות, כיוון שהדבר יכול לתת לגיטימציה לערכאות, ונמצא שכרנו בהפסדנו.¹⁰
- בכל מקרה, על עורך הדין לפעול ככל יכולתו כדי שלקוחותיו יסכימו להתדיין בבית דין של תורה.
- ח. בשאר תחומי השירות המשפטי, שאינם כוללים ייצוג משפטי, מותר שעורך דין ירא שמיים יטפל בהם, כמו עריכת חוזים, ואף יש בזה עדיפות אם על ידי כך הצדדים יימנעו מאיסורים כמו ריבית. כמובן זאת בתנאי שיקפיד על היושר והאמת.

- 1 מבואר בגמרא (גיטין פח ע"ב): "היה רבי טרפון אומר: כל מקום שאתה מוצא אגוראות של עובדי כוכבים, אע"פ שדיניהם כדניי ישראל, אי אתה רשאי להיזקק להם, שנאמר: 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם', לפנייהם ולא לפני עובדי כוכבים, דבר אחר: לפנייהם – ולא לפני הדיוטות!" איסור זה נפסק להלכה ברמב"ם (הלכות סנהדרין כז, ז) ובשלחן ערוך (ח"מ כו, א) בתוספת חריפה: "כל הדין בדייני גויים ובערכאות שלהן, אע"פ שהיו דיניהם כדניי ישראל, הרי זה רשע וכאלו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו".
- 2 הברייתא במסכת גיטין (פח ע"ב) משווה במפורש הדיוטות לגויים (ראו רמב"ן שמות כא, א, שאומר ש'הדיוטות' האמורים זה ישראל שאינו שופט על פי דין תורה). אמנם השלחן ערוך הזכיר רק איסור של דייני גויים ולא הדיוטות, ואף לכאורה מצאנו מקרים מפורשים של הדיוטות שמותר לדון לפנייהם, כגון רועי בקר שבעלי הדין קיבלו עליהם (משנה סנהדרין כד ע"א), וכן ערכאות שבסוריא (סנהדרין כג ע"א); והשופט פרופ' יעקב בזק, תחומין ב עמודים 523–528, טען בעקבות זאת שהאיסור תלוי בלאומיותם של הדיינים ולא בחוק שלפיו הם דנים). אך חידושי הר"ן (סנהדרין כג ע"א) כתב לגבי הערכאות שבסוריא שמדובר במקום שאין אפשרות לדון בו דין תורה, כיוון שאין מי שיוודע לדון. ובשו"ת הר"ן (סימן עד) כתב שקבלה חד פעמית של בעלי הדין מותרת בפני הדיוטות ולא בפני גויים. והסביר הגר"י אריאל (תחומין א, עמודים 319–328) שחילוקי הדינים נובעים מכך שבערכאות אין מדובר באיסור עצמי, אלא באיסור שעניינו כפירה בתורה ובחכמה. ולכן גויים אסורים תמיד, והדיוטות מותרים כשאין אפשרות אחרת, או באופן חד פעמי, כיוון שאין זה מראה על כפירה. אך כאשר כל המערכת היא כנגד חוקי התורה, אפילו בבתי משפט של ישראל חל איסור חמור.
- אמנם ניתן לתקן תקנות שלא על פי דין תורה, אך כבר כתב בשו"ת הרשב"א (חלק ו סימן רנד; הובאה בבית יוסף ח"מ סוף סימן כו) שהדבר אינו אמור על התאמה לחוקי הגויים: "אבל ללמוד מזה לילך בדרכי הגויים ומשפטיהם, ח"ו לעם קדוש לנהוג ככה... וסומך על משענת קנה הרצוף הזה, ועושה אלה מפיל חומות התורה ועוקר שרש וענף והתורה מידו תבקש, ומרבה הונו בזה בפועל כפיו נוקש. ואומר אני שכל הסומך בזה לומר שמותר משום דינא דמלכותא, טועה וגזלן הוא וגולה ישיב... ובכלל עוקר כל דיני התורה השלמה. ומה לנו לספרי הקודש המקודשים שחברו לנו רבי ואחריו רבינא ורב אשי, ילמדו את בניהם דיני הגויים ויבנו להם במות טלואות בבית מדרסי הגויים, חלילה לא תהיה כזאת בישראל ח"ו, שמא תחגור התורה עליה שק".
- ועל בתי המשפט בזמננו, כתב הגר"י הרצוג (התורה והמדינה חלק ז, עמודים ט-ט), שכאשר עם ישראל שוכן בארצו, הדבר חמור עוד יותר, וההולך לדון בפניהם הרי הוא כבועט בתורת אלוקים חיים. וכן כתב החזון איש (סנהדרין סימן טו אות ד) שאין חילוק בין גוי לבין ישראל ששופט שלא על פי דין תורה, ואדרבה, בישראל זה חמור יותר. וכן כתבו הגר"י פראנק רבה של ירושלים (דבריו הובאו בציץ אליעזר חלק יב סימן פב); הגר"ע יוסף (יחוה דעת חלק ד סימן סה) ועוד. אולם דעת הגר"ש ישראלי (הערות עורך התורה והמדינה חלק ז, עמודים עו-עח) שאמנם ייתכן שאיסור עצמי על ערכאות קיים רק בגויים, אך גם בדייני ישראל שאינם שופטים על פי חוקי התורה יהיה איסור גזל (אם תוצאת הדין תהיה שונה מדין תורה), והדבר יהיה מותר רק אם שני הצדדים קיבלו עליהם מרצונם החופשי לדון באופן הזה, למרות שיכלו לדון על פי דין תורה (ממילא במצב היום, שבו התובע כופה את הנתבע ללכת לבית המשפט, ישנו איסור). כמו כן, דעת הגר"י רבינוביץ (כפי ששמענו אותה בעל פה) היא שלרוב חוקי המדינה בימינו יש מעמד של תקנות קהל, ולפיו במרבית המקרים אין איסור, אך יש לדון בכל חוק לגופו.
- 3 בדרשות הר"ן (דרוש יא) חילק בין משפט הסנהדרין שדנה לפי חוקי התורה לבין משפט המלך שדן לפי צורכי המדינה. רואים מדבריו שיש אפשרות למלכות להתקין מערכת ענישה, שאינה דנה על פי דין תורה, אלא על פי צורכי המקום והזמן. על פי זה כתב הגר"ש ישראלי זצ"ל (עמוד הימיני סימן ח) שיש תוקף לחוקי המדינה בימינו, אמנם דווקא בתחום הפלילי (ובכלל זה דיני תעבורה) אך לא בתחום האזרחי. וכן רואים מדברי הגר"ד לואר (תחומין ג, עמוד 248), שיש תוקף גם לחוקים שהם נגד דין תורה, כגון הכשרת ראיות פסולות וכד' (אמנם הוא סייג את דבריו שגם בתחום הפלילי אין חופש מוחלט, כגון לפטור גנב מתשלומים כיוון שהוא נכנס למאסר), ובניגוד לגר"מ אליהו (תחומין שם, עמוד 243) שהסתפק בדבר.
- 4 הגר"מ אליהו (תחומין שם עמוד 244), כיוון שזוהי הזרוע היחידה המבצעת את הגבייה. לעומת זאת בשו"ת שערי עזרא (חלק א סימן קיז, עמוד שלג) פסק שהאיסור קיים גם בפנייה להוצאה לפועל ללא נתינת רשות מבית דין. באוסף פסקי דין של הרבנות הראשית, עמוד נה, פסק בית הדין הגדול בנשיאות הגר"י הרצוג זצ"ל שהדבר מסופק, ואף שלא רצה להורות היתר בזה, גם לא רצה לדון את מי שעשה כן כהולך לערכאות. ראה עוד במסמך מדיניות בית הדין ארץ חמדה גזית: 'הסתייעות בהוצאה לפועל' (אתר בית הדין), שבו נקבע שמותר לפנות להוצאה לפועל גם ללא היתר מבית הדין במקרה של חוב ברור.
- 5 בחידושי ר' עקיבא איגר (על השלחן ערוך, ח"מ סימן ג) הביא בשם המהרש"ד (חלק ב סימן רכט) שבמקום שהמנהג לדון בפני בית דין של סוחרים, מנהג מבטל הלכה. ועל פי זה התיר בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יא סימן צג) לדון בפני המפקח על הבתים המשותפים, כיוון שבזמננו הוא דן על פי שיקול דעתו והמנהג ולא על פי מערכת חוקים מסודרת, ולכן אין בו דין ערכאות.
- 6 על פי דברי הציץ אליעזר הנ"ל היה מקום לדון להתיר בזמננו גם בבתי הדין לעבודה. וכן הסתפקו בדבר בפסקי דין רבניים (כרך יא, עמוד 265), וכמו יודך שההלכה תונת תוקף למנהג המדינה ביחסי העבודה, וחלק נכבד ממשפטי העבודה על פי חוקי המדינה נידון על פי המנהג וההסכם, ובין היתר שגם בתחום הפלילי אין חופש מוחלט, (תחומין שם). אמנם בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ד סימן דש) כתב שהדבר אסור, כיוון שעיקר סמכותם של בתי הדין לעבודה היא מכוח חוקי המדינה, ולכן יש לדון בבית דין רבני והוא יפסוק על פי המנהג.
- 7 כסף הקדשים (ח"מ כו, ב).
- 8 כן כתב הגר"ע יוסף (שו"ת יחוה דעת, שם), מצד איסור מסייע ביד עוברי עברה ואין שליח לדבר עברה. אך לייצג נתבע כשהתובע כפה אותו לדון בבית משפט, מותר כדי להציל עשוק מיד עושקו. וכן כתב לאסור בשו"ת משנה הלכות (חלק ו סימן שיג), וגם תשובת הגר"י פראנק שהובאה בציץ אליעזר (לעיל) מתייחסת לעורך דין.
- 9 כפי שכתב ביחווה דעת (שם), האיסור הוא מצד מסייע ידי עוברי עברה, שהוא איסור דרבנן (תוספות שבת ג ע"א ד"ה בא; ר"ש שבת פרק א סימן א). ולכן במקום שהדבר נתון בספק, ניתן להקל מצד ספק דרבנן לקולא.
- 10 נמסר לנו בשם הגר"י ליכטנשטיין שהוא סובר שאף על פי שלדעת רוב הפוסקים איסור ערכאות חל בכל מצב, ואין היתר גם להיות עורך דין בתחומים שבהם קיים האיסור, מכל מקום כיוון שיתכנו תוצאות קשות מכך שאין אנשים יראי שמיים בתחומים שונים במדינה,

המצב נחשב כזה של שעת הדחק משמעותית, ועל כן יש בשעת צורך גדול כזה לסמוך על ההבנות שלפיהם האיסור הוא רק בדיינים גויים ולא בדייני ישראל (ראה הערה 2 ובעיקר את דעתו של הגר"א רבינוביץ), ואין למנוע אנשים יראי שמיים מלהתעסק בשום תחום משפטי (ובשיחה עמו הדגיש בפנינו שאין שיקול זה יכול להתיר את האסור, אלא רק להווה תמריץ לחפש היתר, ולעצם השאלה אמר שצריך להתיישב בדבר). הגר"א שפירא (תחומין ג, עמוד 239) הסתפק בדבר לגבי שופט, שמצד אחד יכול לתרום להאדרת המשפט העברי בבתי המשפט, אך מצד שני יאלץ לפסוק בעל כורחו על פי חוקים שהם גזל בהלכה (אך יש לדון שהדברים אמורים בשופט, שמנסה לעשות את המיטב להתקרב לדין תורה, לעומת עורך דין שצריך לפעול לטובת הלקוח ועל פי בקשתו, ואם הלקוח יבקש לייצגו על פי חוקי המדינה לא ניתן לנהוג אחרת). גם הגר"מ אליהו (תחומין, שם) כתב שבמצב הנתון יש חשיבות ותועלת בשופטים ועורכי דין דתיים שירימו את קול התורה בכל מגזרי החיים, אך לא ברור מדבריו שם אם מותר גם לייצג בבתי המשפט באופנים האסורים בוודאי.

וראה עוד בדבריו של הגר"ש ישראל (עמוד הימיני סימן יז אות ז) על החשיבות הגדולה שיהיו אנשים שומרי תורה ומצוות במשטרת ישראל.

ייתכן שיש לשקול גם בכיוון ההפוך. כיוון שהמצב כיום הוא שיסנם הרבה מאוד עורכי דין דתיים (רובם בתחום האזרחי, שהוא הבעייתי יותר כפי שנתבאר), וייתכן שדווקא המצב הזה הוא חלק מהסיבה של חוסר המודעות הגדול בציבור לחומרת איסור הערכאות, כיוון שרואים את המספר הגדול של חובשי הכיפות בתחום. ולהפך: הבעיה שעליה מצביע הגר"א ליכטנשטיין קיימת בעיקר בתחום הפלילי הפחות בעייתי, ושמה יש להמליץ לעורכי דין דתיים לעסוק בעיקר לכיוון הפלילי – ציבורי, שבו ניכר בשטח הצורך בעורכי דין יראי שמיים, וכפי שהובהר, גם מבחינה הלכתית ההיתר שם מרווח הרבה יותר.

[ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org](mailto:info@eretzhemdah.org)

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך   הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ

יועצים מדעיים:
הרב פרו' אברהם שטינברג
הרב פרו' דרור פיקסלר
הרב פרו' נתן קלר

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפיה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עזיהו, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

